

KİTÂBÜ'L-KEBÂİR

(كتاب الكبائر)

Zehebî'nin

(ö. 748/1348)

büyük günahlara dair eseri.

Tam adı *Kitâbü'l-Kebâ'ir ve tebyî-nü'l-me'hârim*'dir. Zehebî'den söz eden kaynaklar *Kitâbü'l-Kebâ'ir*'in ona ait olduğunu kaydetmekle birlikte güvenilir yazma nüshalarına dayanmaksızın gerçekleştirilen baskılarda göze çarpan zayıf ve mevzû bazı hadislerin Zehebî gibi titiz bir âlimin eserinde bulunamayacağı kanaatini uyandırmış, fakat daha sonra yapılan sıhhatli baskılarda bu tür rivayetlerin bir kısmına yer vermemek ve bazı hadislerin rivayet zincirinde yer alan aksaklıklar gösterilmek suretiyle bu şüphe bertaraf edilmiştir.

Zehebî, risâle hacmindeki eserinin mukaddimesinde büyük günahlardan sakınmayı konu edinen birkaç âyetle hadisi zikrederek bunlardan sakınabilmek için nelerden ibaret olduklarını bilmenin gerektiğini vurgulamış ve sayılarının yedi ile yetmiş arasında değiştiği yolundaki bazı rivayetleri kaydetmiştir. Eserde, Muhyiddin Müstû tarafından yapılan neşre göre yetmiş altı fiil ve davranış müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. Konular genelde bir veya birkaç âyete, ardından hadis rivayetlerine dayanılarak büyük günah sınırları içinde mütalaa edilmekte, zaman zaman kısa açıklamalar da yapılmaktadır. Kitabın sonunda, büyük çoğunluğu ahlâka dair olan otuz sekiz konudaki hadis "kebâirden olma ihtimali bulunan davranışlar" anlamındaki bir başlık altında toplanmıştır.

Eserde büyük günah diye üzerinde durulan konuların pek azı akaide dairdir. Hukuk ve daha çok ahlâk alanını ilgilendiren çeşitli davranışların kebâir statüsünde mütalaa edilmesi, muhafazakâr Selef telakkisini bile aşan katı ve sert bir anlayışı ortaya koymaktadır. Meselâ kebâir diye zikredilen hususlar içinde idrar sıçrıntılarından sakınmama (s. 104-105), ölüm münasebetiyle ağlayıp dövünme (s. 131-132), bazı nesne ve olayları uğursuzluk alâmeti olarak sayma (s. 156) gibi eylemler de vardır. Eserde çokça yer alan hadis rivayetleri içinde isnadı zayıf olanlar mevcuttur.

Kitâbü'l-Kebâ'ir'in Mısır, Dimaşk ve Medine'deki kütüphanelerde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (neşredenin girişi, s. 15-16; Brockelmann, II, 59; Beşşâr

Avvâd Ma'rûf, s. 149). Defalarca basılmış olan eser (Kahire 1378; Riyad 1380, 1391, 1400; Beyrut 1400, 1405, 1407; Bağdat 1982; Tunus 1986) Muhammed Abdürrâzık Hamza (Kahire 1356), Abdurrahman Fâhûrî (Halep 1398), Mustafa Âşûr (Kahire 1986), Muhammed Ali Kutb (Beyrut 1407), Hasan Mahmûd Selmân (Zerkâ 1408) ve Muhammed Mahmûd Hamdân (Kahire 1992) tarafından yayımlanmıştır. Kitabın en ciddi neşrini Muhyiddin Müstû Şam'da bulunan iki yazmasıyla Medine'deki nüshasına dayanarak gerçekleştirmiş (Dimaşk-Beyrut 1404/1984), bu neşrin birçok baskısı yapılmıştır (Dimaşk-Beyrut 1405/1985, 1407/1987, 1409/1989).

Eseri Abdullah b. Cârullah b. İbrâhim Cârullah *el-Beyânü'l-ma'îlûb li-kebâ'iri'z-zünûb* adıyla ihtisar etmiş (Mekke 1408), Üsâme Muhammed es-Seyyid kitap üzerinde *İthâfü'l-ekâbir fi tehzîbi Kitâbi'l-Kebâ'ir* adlı yeni bir düzenleme çalışması yapmıştır (Beyrut 1990). *Kitâbü'l-Kebâ'ir*'in *Büyük Günahlar* adıyla yayımlanmış olan iki ayrı tercümesi bulunmaktadır (trc. M. Enis Kamer, İstanbul 1981, 1982, 1985, 1987; İstanbul, ts., Hak Yayınları; trc. Sıtkı Güllü, İstanbul 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Kebâ'ir ve tebyînü'l-me'hârim* (nşr. Muhyiddin Müstû), Dimaşk-Beyrut 1407/1987, s. 104-105, 131-132, 156; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 15-16; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 154; Brockelmann, *GAL*, II, 59; Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *ez-Zehebî ve menhecûhû fi kitâbihî Târîhi'l-İslâm*, Kahire 1976, s. 149-150; R. Stehly, "Un problème de théologie islamique: La défnation des fautes graves (kabâ'ir)", *REI*, XLV (1977), s. 165, 179-180; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens edités en Égypte au cours des années 1981 à 1984", *MIDEO*, XVII (1986), s. 125-229.

ŞERAFETTİN GÖLCÜK

KİTÂBÜ'L-MECMÛ'

(كتاب المجموع)

Hüseyn b. Hamdân el-Hasibî'ye

(ö. 346/957 veya 358/969)

izâfe edilen ve Nusayrîliğin
kutsal metni kabul edilen eser
(bk. NUSAYRİLİK).

KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ

(كتاب المغازي)

Vâkîdî'nin

(ö. 207/823)

Hz. Peygamber'in
gazve ve seriyyelerine dair eseri
(bk. VÂKİDÎ).

KİTÂBÜ'L-MESÂHİF

(كتاب المصاحف)

İbn Ebû Dâvûd'un

(ö. 316/929)

resmî mushafa ve bazı sahâbîlere ait
özel mushaf nüshalarına dair eseri.

Hz. Osman mushaf nüshalarını çoğalttırıp belli başlı merkezlere gönderdikten sonra herkesin bu nüshaları esas almasını istemiş, nüshalara aykırı olan okuyuşları yasaklamış, bunların hattına uymayan mushafların yakılmasını emretmişti. Sahâbe arasında onun bu tasarrufu kabul görmüşse de ahrufü's-seb'a ruhsatı kapsamında başlangıçtan itibaren bazı sahâbîler tarafından tercih edilen farklı okuyuşlar daha sonraki nesillere şâz kıraatler olarak intikal etmiş, gerek Hz. Osman'ın nüshaları arasındaki farklar, gerekse ahrufü's-seb'a okuyuşlarına dair bazı rivayetler ilk asırlardan itibaren çeşitli adlar altında yazılan, özellikle *Kitâbü'l-Meşâhîf*, *İhtilâfü'l-meşâhîf* gibi adlarla anılan eserlere konu olmuştur (bu eserlerden bazıları için bk. *Kitâbü'l-Meşâhîf*, neşredenin girişi, s. 10; İbnü'n-Nedîm, s. 161, 174, 265). Ancak İbn Ebû Dâvûd'un bu kitabı dışında mushaflar konusunda yazılan eserlerden hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

Kitâbü'l-Meşâhîf beş bölümden (cüz) meydana gelmekte olup birinci bölümde Zeyd b. Sâbit'in Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapması, Peygamber'in Kur'an'ın dışında kendisinden bir şey yazılmasını yasaklaması, ashâbın yazıyı nereden ve kimlerden öğrendikleri, Hz. Ebû Bekir'in Kur'an'ı cem'i, Hz. Ali ve Ömer'in Kur'an'ı cem' çalışmaları, Hz. Osman'ın mushaf nüshalarını çoğalttırması üzerinde meydana gelen ittifak, bu konuda Abdullah b. Mes'ûd'un tutumu gibi konularla ilgili rivayetlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Kur'an'ın cem'i çalışmaları sürdürülürken bazı âyetlerin mushafa yazılması sırasında meydana gelen müzakereler, Kur'an'da lahin bulunup bulunmadığı, Hz. Osman'ın yazdırdığı mushafların sayısı ve bunların hangi merkezlere gönderildiği, Osman'ın "imam mushaf" diye anılan nüshasıyla Medineliler'in okuyuşu ve mushafları arasındaki farklar, imam nüshadan istinsah edilerek çeşitli merkezlere gönderilen mushaflar arasındaki farklar, Haccâc b. Yûsuf'un Osman'ın mushafı üzerinde yaptığı tasarruflar, Hz. Ömer, Ali, Übey b. Kâ'b, Abdul-

lah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'ın özel mushafları veya okuyuşlarındaki farklılıklara dair rivayetler bir araya getirilmiştir.

Üçüncü bölüme Abdullah b. Abbas'ın Kur'an'daki iki âyetle ilgili farklı kıraatine dair rivayetlerle başlanmış, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs, Hz. Peygamber'in hanımları Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme, tâbiîn neslinden Ubeyd b. Umeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime, Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Esved b. Yezîd, Alkame b. Kays, Muhammed b. Ebû Mûsâ, Hittân b. Abdullah er-Rekâşî, Sâlih b. Keysân, Talha b. Musarrif ve Süleyman b. Mihrân el-A'meş'in mushaf veya kıraatlerindeki farklara dair rivayetler nakledilmiştir. Bu cüzde ayrıca Resûl-i Ekrem'in bazı âyetleri nasıl okuduğuna, Hz. Osman'ın ve Medineliler'in mushaflarının bazı imlâ özelliklerine, Medine, Kûfe, Basra, Şam mushaflarının imlâ açısından birleştiği noktalarla ilgili örneklerle, kurala aykırı olarak yazılan bazı kelimelere dair rivayetlere yer verilmiştir. Katâde b. Diâme'ye göre Kur'an'ın yediye bölünmesi ve bu bölümlerden her birinin nerede başlayıp bittiği belirtilmiş, Haccâc b. Yûsuf'un kurrâyı toplayıp Kur'an harflerinin sayısını, Kur'an'ın yarısının, üç, dört, yedi eşit bölümden her birinin hangi harfte bitip başladığını hesaplattığına dair rivayet nakledilmiştir. Ayrıca Hilâl el-Verrâk ve Âsım el-Cahderî ile Yahyâ b. Âdem'e göre Kur'an'ın yarısı, dört, beş, altı, yedi, sekiz ve on eşit bölümünün nerede başlayıp bittiğini, toplam âyet ve harf sayısının ne kadar olduğunu bildiren rivayet zikredilmiştir.

Dördüncü bölüme, İsmâil b. Abdullah b. Kostantîn'in Kur'an'ın harf sayısı açısından yarısının, ayrıca üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ve on eşit bölümlerinin hangi âyetle bitip başladığını tesbit ettiği uzunca rivayetle başlanmış, ardından üçretle mushaf yazmanın câiz olup olmadığına, hristiyanın da mushaf yazabileceğine dair rivayetlere yer verilmiştir. Cünûp olanın mushaf yazmasının, mushafın parçalı olarak veya cüzler halinde yazılmasının mekruh görüldüğünü, mushafa tâzim edilmesi gerektiğini, onun küçük malzemelere ve ayrıca ezberden yazılmasının, ta'şîr ve benzeri işaretlerle süre başlangıçlarını gösteren ifadelerin ilâve edilmesinin ve âyetlerin harekelenmesinin hoş görülmediğini bildiren çeşitli rivayetler zikredilmiştir. Daha sonra hareketlemenin nasıl yapılacağına dair Ebû Hâ-

tim es-Sicistânî'nin genişçe bir açıklaması nakledilmiş, bu açıklamada mushaf yazısının kurala uymayan imlâ örnekleri üzerinde de durulmuştur. Altın yaldızla mushaf yazmanın kerâheti, mushafların tezyin edilmesinin ve onlara güzel koku sürülmesinin mekruh olup olmadığı gibi konularla ilgili çeşitli rivayetleri ihtiva eden bölüm, mushafların alım satımının mekruh görüldüğüne dair rivayetlerle sona ermektedir.

Beşinci bölüm, mushaf alım satımının mekruh olup olmadığına dair rivayetlerle başlamakta, onun miras malı olarak aile dışındaki mirasçılara verilmemesi gerektiğini bildiren görüşlerle devam etmekte, daha sonra yine mushaf satımıyla ilgili görüşler nakledilmektedir. Bu bölümde yer alan diğer rivayetler ise mushafın rehin olarak verilmesi, kible cihetine asılmasının ve ele geçirecekleri endişesiyle düşman yurduna götürülmesinin uygun görülmediği, abdestsiz olarak mushafa dokunmanın mekruh olup olmadığı, cemaatle namazda imamın mushafa bakarak kıraat etmesinde kerâhet bulunup bulunmadığı, mushaf yakmanın hükmü gibi konularla ilgilidir.

Kur'an tarihi ve ilk mushaflar hakkında yazılan en eski kaynaklardan biri olan *Kitâbü'l-Meşâhif*, aynı adı taşıyan eserler içinde günümüze ulaşan tek kitap olması yanında sonraki müelliflerin kaynakları arasında yer alması açısından önem arz etmektedir. Ebû Şâme el-Mürşidü'l-vecîz'de, Zehebi *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'da, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*'da, İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-bârî*, *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Taghîku't-Ta'lik*'te, Süyûtî *el-İtkân*, *ed-Dürrü'l-mensûr* ve *el-Müzhir*'de, Kastallânî *Le'tâ'ifü'l-işârât* ve *Şevkânî Neylû'l-evtâr*'da bu eserden yararlanan müelliflerden bazılarıdır.

Eser önce, birinci varakı eksik olan Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye nüshası (Hadis, nr. 407) esas alınarak Arthur Jeffery tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Nâşir kitaba yazdığı Arapça mukaddimede Kur'an tarihiyle ilgili olarak tartışmaya açık iddialar ileri sürmüştür. İngilizce mukaddimede ise aynı iddiaları tekrarladuktan sonra genellikle şâz kıraatler olarak bilinen ve Abdullah b. Mes'ûd, Ubey b. Kâ'b, Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Abbas gibi sahâbîlere isnad edilen okuyuşları, onların özel mushaflarında yazılı metinler olarak algılamak suretiyle, bunlardan her birinden gerek İbn Ebû Dâvûd'un bu eserinde

gerekse diğer bazı eserlerde (neşredenin girişi, s. 17-18) rivayet edilen okuyuşlar için "Codex of İbn Mes'ud, Codex of Ubai b. Ka'b ..." (İbn Mes'ûd'un nüshası, Ubey b. Kâ'b'ın nüshası ...) gibi başlıklar altında süre süre farklı okuyuşlarının listesini vermiş, ayrıca tâbiîn neslinden Katâde b. Diâme, Mücâhid b. Cebr, Talha b. Musarrif gibi isimlerin farklı okuyuşlarını aynı usulle zikretmiştir. Bu mukaddimelerden anlaşıldığına göre Arthur Jeffery, Hz. Osman'ın mushaf nüshaları üzerinde metin tenkidi kapisını zorlamayı amaçlamakta ve bugün elde bulunan Kur'an metninde değişiklikler meydana geldiği yolundaki görüşünü dile getirmeye çalışmaktadır.

Kitâbü'l-Meşâhif, daha sonra Muhibbüddin Abdüssübhân Vâiz tarafından yine Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye nüshası esas alınarak tahkik edilmiş, eksik olan birinci varakı Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki nüshadan (nr. 3586) tamamlanarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (bk. bibl.). Nâşir kitaba yazdığı mukaddimede Arthur Jeffery'nin görüşlerini ağır bir dille eleştirmiş (*Kitâbü'l-Meşâhif*, neşredenin girişi, I, 112-136), ayrıca *Kitâbü'l-Meşâhif*'te adları zikredilen 899 râvinin kısa biyografilerini alfabetik sıraya göre kitaba eklemiş, bunlardan künyesiyle anılanlara ve kadın râvilere bu bölümün sonunda yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhif* (nşr. A. Jeffery), Kahire-Leiden 1355/1936-37; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-12; a.e. (nşr. Muhibbüddin Abdüssübhân Vâiz), Katar 1415/1995, neşredenin girişi, I, 61-64, 111-138; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 161, 174, 265; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemin*, Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), s. 379, 391.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KİTÂBÜ'L-MUHÎT

(كتاب المحيط)

Seydi Ali Reis'in

(ö. 970/1562)

deniz coğrafyasına

ve astronomiye dair Türkçe eseri.

Tam adı *Kitâbü'l-Muhît fî ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur* olan eserini Seydi Ali Reis, Hindistan'da Gucerât'ın başşehri Ahmedâbâd'da iken 1554 yılında kaleme almış ve ülkeye dönüşünde Edirne'de bulunan Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Kitap, Hint Okyanusu'nda sefere çıkan denizcilerin kılavuz almadan yollarına de-